

Ana GHEORGHIȚA
Lector, magistră în literatură
Universitatea de Stat din Moldova
Chișinău, Republica Moldova

***Roșu și Negru* de Stendhal. Analiza comparativă a câtorva traduceri în limba română**

Rezumat: Datorită caracterului universal al mesajului său, romanul *Roșu și Negru* este plasat de către istoricii literaturii printre cele mai frecvent traduse opere literare ale secolului al XIX-lea – peste 50 de limbi ale lumii, zeci de traducători, sute de ediții. În al treilea deceniu al secolului XX, când a putut fi atestată o primă traducere a romanului, *Cronica anului 1830* a lui Stendhal s-a instaurat relativ rapid, dar temeinic în contextul literar autohton. După versiunea lui George Dumitrescu (1927), au urmat cele ale lui Ion Marin Sadoveanu (1950) și Gellu Naum (1959), aceasta din urmă suportând multiple ediții revăzute și devenind, astfel, o traducere canonică. Din pleiada de traducători români, care și-au dedicat talentul romanului *Roșu și Negru*, se evidențiază în mod special doi, ale căror versiuni au cunoscut cele mai numeroase editări și reeditări în diverse contexte socio-culturale. Ne referim la Gellu Naum și Irina Mavrodin.

Cuvinte-cheie: traducere canonică, arivism, suprarealism, creație, practico-teorie

Abstract: Due to its universal message, the novel *Red and Black* is placed by literary historians among the most frequently translated literary works of the nineteenth century – more than 50 world languages, dozens of translators, hundreds of editions. In the third decade of the twentieth century, when the novel first translation could be proven, *A Chronic of 1830* by Stendhal has been established relatively quickly, but thoroughly in the local literary context. After George Dumitrescu version (1927), have followed

those of Ion Marin Sadoveanu (1950) and Gellu Naum (1959), the latter supporting multiple revised editions and thus becoming a canonical translation. From the pleiad of Romanian translators who have dedicated their talent to the novel *Red and Black*, two are particularly highlighted, whose versions have experienced the most numerous edits and reprints in various socio-cultural contexts. We refer to the translations by Gellu Naum and Irina Mavrodin.

Keywords: canonical translation, self-seeking, surrealism, creation, practical theory

Roșu și Negru, celebrul roman al lui Stendhal, fiind, după cum anunță și subtitlul – *Chronique de 1830*, o nuanțată frescă socială și istorică a secolului al XIX-lea francez, a devenit de-a lungul timpului una dintre cele mai cunoscute în lume și mai longevive, prin nemaipomenita sa popularitate, opere literare.

Prezentând povestea vieții unui arivist, Julien Sorel, a cărui ambiție de a le demonstra bogaților și stăpânilor lumii că și un tânăr dintr-o clasă inferioară poate pretinde și atinge o poziție socială superioară, în final autorul își pedepsește exemplar personajul, iar odată cu el, și ambițiile nemăsurate, considerate în epoca sa un păcat absolut tocmai pentru că presupun violarea unor principii fundamentale ale moralității, în unison cu machiavelicul “scopul scuză mijloacele”. Iată că la aproape două secole de la apariție, mesajul romanului mai rămâne valabil și valoros pentru noile generații, și nu doar pentru cele vorbitoare de limbă franceză, ci de pe întregul glob pământesc, iar aceasta datorită multitudinii de traduceri în aproape toate limbile mondiale.

Privit prin prisma caracterului universal al mesajului său, romanul *Roșu și Negru* este plasat de către istoricii literaturii printre cele mai frecvent traduse opere literare ale secolului al XIX-lea – peste 50 de limbi ale lumii, zeci de traducători, sute de ediții... Și conturile încă nu au fost încheiate, lista, judecând după modul cum evoluează lucrurile în societatea modernă, urmând cu siguranță să fie completată.

În arealul românesc, cuvintele profetice ale autorului privind dăinuirea în timp a operei sale și-au găsit materializarea perfectă. Apărută târziu în volum aparte – abia în al treilea deceniu al secolului al XX-lea, când a putut fi consemnată și o primă traducere a romanului, *Cronica anului 1830* a lui Stendhal, având în spate un veac de diverse interpretări lingvo-literare, s-a instaurat relativ rapid, dar temeinic în contextul literar autohton.

După versiunea lui George Dumitrescu (1927), au urmat cele ale lui Ion Marin Sadoveanu (1950) și Gellu Naum (1959), aceasta din urmă suportând multiple ediții revăzute și devenind, astfel, o traducere canonică.

Interesul pentru romanul lui Stendhal nu a diminuat nici după 1990, în acest context istoric și social meritând a fi menționate și eforturile marcantului om de cultură din Moldova, Argentina Cupcea-Josu. Traducerea sa vede lumina tiparului, în ediție aparte, în 2005, la Chișinău.

Din pleiada de traducători români, care și-au dedicat talentul romanului *Roșu și Negru*, se evidențiază în mod special doi, ale căror versiuni au cunoscut cele mai numeroase editări și reeditări în diverse contexte socio-culturale. Ne referim la Gellu Naum și Irina Mavrodin. Cunoscut ca un fervent promotor al literaturii franceze în spațiul românesc, Gellu Naum scoate de sub tipar prima sa versiune a romanului *Roșu și Negru* la 1959. A fost o lansare de bun augur, deoarece au urmat variantele revăzute și reeditate în 1968, 1977, 1981 etc., ultima fiind cea din 1994, editată la *Hyperion* din Chișinău.

Irina Mavrodin a continuat îndelungata tradiție a traducătorului Gellu Naum, intervenind în peisajul literar românesc cu o ediție remarcabilă deja în secolul XXI, urmată, consecutiv, de câteva versiuni adaptate și tipărite în 2006, 2007, 2013 și 2014.

Cine au fost, deci, cei mai mari promotori români ai operei lui Stendhal și cum a repercutat viața și viziunile lor în domeniul creației asupra alegerilor făcute în materie de traducere?

Eseist, poet, prozator și dramaturg de origine aromână, Gellu Naum este considerat cel mai important reprezentant român al curentului suprarealist și unul dintre ultimii mari reprezentanți ai acestuia pe plan european. S-a născut la 1 august 1915 în București, unde, în 1926, intră la liceul *Dimitrie Cantemir*. În anii de liceu, în urma unui pariu, începe să scrie versuri. Debutază cu două poezii publicate în revista *Cuvântul*. Între 1933 și 1937, urmează cursurile de filozofie din cadrul Universității din București, unde pare să aibă și alte ocupații decât studiul – în 1935, studentul Naum din anul III, este arestat pentru că a fost surprins scriind «parole cu caracter subversiv» pe zidurile caselor de pe anumite străzi din București. Episodul l-a marcat puternic, drept mărturie fiind și decizia sa de a părăsi, la 1938, Bucureștiul, stabilindu-se la Paris, unde își continuă studiile de filozofie la Sorbonna, pregătind o teză de doctorat despre Pierre Abélard, teolog și filozof scolastic francez. La Paris intră în contact cu grupul suprarealist francez condus de André Breton. Revine în țară

în 1939, iar în 1941, anul de constituire a grupului suprarealist român, îl regăsim în componența acestuia, alături de Gherasim Luca, Dolfi Trost, Virgil Teodorescu, Paul Păun și alți entuziaști ai curentului. Este interesant să menționăm că activitatea grupului, deosebit de intensă între anii 1945 și 1947, îl va face pe André Breton să constate: «Centrul lumii (suprrealiste) s-a mutat la București».

După ce în 1947, în condițiile impunerii Realismului socialist ca unică formă permisă de exprimare în literatură, grupul se destramă, în 1948 și 1949 Gellu Naum scrie poeme cu nuanță filozofică și ezoterică, publicând, la vedere, mai multe cărți de literatură pentru copii, dar și de literatură proletcultistă. Pe ascuns, însă, continuă să scrie poeme suprrealiste, care, bineînțeles, rămân să zacă prin sertare până la vremuri mai bune. În această perioadă trăiește mai mult din traduceri. Grație lui Gellu Naum, cititorul român capătă acces la operele lui René Char, Denis Diderot, Samuel Beckett, Stendhal, Franz Kafka, Julien Gracq și alții. Însă munca sa de traducător a fost recompensată nu doar prin recunoștința cititorului. În 1968 el obține Premiul Uniunii Scriitorilor din România pentru traduceri. Iar peste doar câțiva ani încep să apară numeroase ediții cu poemele lui Gellu Naum traduse în principalele limbi de circulație internațională. Activitatea sa literară este încununată cu premii importante, între care Premiul special al Uniunii Scriitorilor din România pentru întreaga activitate literară, 1986; Premiul european de poezie, Münster, 1999 ș.a. Asemeni mentorului său în materie de preferințe literare, André Breton, Gellu Naum a rămas până la sfârșitul vieții fidel modului suprarealist de a trăi și de a compune poezii, ceea ce demonstrează că pentru el alegerea suprarealismului nu a fost o opțiune întâmplătoare, ci expresia celei mai veritabile afirmări de sine.

Irina Mavrodin a fost o profesoară de literatură franceză, inițial la Universitatea din București, ulterior – la Universitatea din Craiova, poetă, eseistă și traducătoare, bineînțeles din limba pe care o considera a doua maternă. A tradus integral ciclul de romane În căutarea timpului pierdut al lui Marcel Proust, publicat de editura *Univers*. Este autoarea a numeroase volume de traduceri, poeme și eseuri, importante pentru contextul literar român.

S-a născut la 12 iunie 1929. Și-a făcut studiile la Liceul *Unirea* din Focșani (1940-1950), apoi la Universitatea din București, Facultatea de Limbi Străine, secția Limba Franceză, devenind licențiată în 1954. A obținut titlul de doctor în domeniul literaturii franceze cu teza *Nathalie Sarraute et le Nouveau Roman* (1971).

Deși toată viața a predat studenților literatura franceză, Irina Mavrodin a reușit să se impună și ca o personalitate culturală de excepție atât în spațiul românesc, cât și în cel european. Eserurile și studiile sale teoretice, de o mare profunzime și claritate, au devenit repere academic incontestabile. Ca profesor universitar și traducător cu o activitate de peste o jumătate de secol, Irina Mavrodin a adus literaturii române și celei franceze un elogiu direct, care a impus-o ca pe un mediator cultural între spațiul românesc și cel francofon. Munca sa a fost recompensată cu Ordinul *Chevalier des Arts et des Lettres*, cu Premiul Academiei Române, cu Premiul Uniunii Scriitorilor din România și cu multe alte distincții de excelență, la care se adaugă, firesc, aprecierile discipolilor și ale numeroșilor săi cititori. O selecție din palmaresul său de traducător ar include: Doamna de Staël, *Scrieri alese*, Flaubert, *Bouvard și Pécuchet*, Proust - *În căutarea timpului pierdut* (toate volumele), Flaubert, *Salammbô*. În ce privește opera lui Stendhal, lucrarea *Stendhal. Scriitură și cunoaștere* (1985) manifestă, o dată în plus, atitudinea deosebită a Irinei Mavrodin pentru acest autor. Merită să menționăm, în acest sens, una dintre convingerile sale de creație: “De obicei, am scris despre autorii pe care i-am tradus. Traducerea este o hermeneutică în sensul că actul însuși al traducerii este un act hermeneutic. O foarte bună traducere presupune o opțiune între niște versiuni posibile. Această opțiune ține de un univers hermeneutic...” (Mavrodin 63).

Raportul dintre traducere și creație nu este singurul care o preocupă pe Irina Mavrodin; cu aceeași intensitate meditează și asupra legăturii dintre teorie și practică, ajungând la concluzia că aceste două arii se susțin și se alimentează reciproc, tinzând chiar să devină un întreg, o “practico-teorie”, cum îl numește Irina Mavrodin. Și, ca să întărim viziunea sa asupra fenomenului traducerii, vom cita din nou: “Termenul însuși de *traducere* comportă o ambiguitate, care permite utilizarea lui cu sensuri și în contexte teoretic infinit multiplicat. Utilizat și utilizabil în cele mai variate domenii – aceste multiple extrapolări fiind favorizate și de etimologia termenului, termenul de *traducere* (și familia lui) poate aluneca spre statutul de termen “*passé partout*”, care acoperă, deci, o zonă indistinctă, cu frontiere indistincte, ceea ce ne duce la ideea că ne aflăm în fața unui concept, care este ceea ce este – mai mult decât celelalte concepte din zona literaturii – în funcție de cine îl propune, definește, interpretează. Să spunem, deci, că o carte despre traducere ar putea fi gândită – dacă pornim de la evidența mai sus arătată – și ca o carte despre ceea ce s-ar putea numi “traducerea fără frontiere”, traducerea ca “nesfârșită urcare a muntelui” (Mavrodin 87).

Revenind la romanul lui Stendhal, vom menționa că aici Irina Mavrodin, spre deosebire de Gellu Naum, insistă pe neologism, pe o actualizare a textului. De exemplu: *la pente* pe care se află casele din Verrières se transformă la Irina Mavrodin în *sinuozități*, în timp ce la Gellu Naum găsim doar termenul exact și univoc de *povârniș* (Stendhal (Mavrodin) 2014), (Stendhal (Naum) 1968). Și astfel de contrapuneri pot fi identificate la tot pasul, concluzia fiind evidentă: în timp ce Gellu Naum este preocupat mai mult de precizia exprimării, Irina Mavrodin apelează la dedesubturi și la sensuri ascunse. În calitate de exemple, ne-am axat pe unele fraze cu valoare de citat din versiunea originală, în limba franceză, a romanului *Roșu și Negru*, traduse ulterior în două versiuni, a lui Gellu Naum și, respectiv, a Irinei Mavrodin:

Chacun pour soi dans ce désert d'égoïsme qu'on appelle la vie!
(original)

Fiecare pentru el în acest deșert al egoismului, care se numește viață!
(traducere Naum)

În acest deșert de egoism care se numește viață, fiecare se gândește la sine. (traducere Mavrodin)

Toute vraie passion ne songe qu'à elle. (original)

Orice pasiune adevărată nu se gândește decât la sine. (traducere Naum)

Dar adevăratele pasiuni sunt egoiste. (traducere Mavrodin)

Le pire des malheurs en prison, c'est de ne pouvoir fermer sa porte.
(original)

Cea mai mare nenorocire în închisoare e că nu poți să-ți încui ușa.
(traducere Naum)

Captivul suferă în închisoare deoarece nu are niciun drept asupra ușii sale. (traducere Mavrodin)

Un roman est un miroir qui se promène sur une grande route.
(original)

Un roman este o oglindă care se plimbă pe un mare drum.
(traducere Naum)

Un roman e ca o oglindă purtată de-a lungul unui drum bătut de multă lume (traducere Mavrodin)

Juger la vie à l'aide de l'imagination, c'est une faute de l'homme supérieur. (original)

Să judeci viața cu ajutorul imaginației este o greșeală a omului superior. (traducere Naum)

Doar un om superior poate comite eroarea de a analiza viața prin prisma imaginației. (traducere Mavrodin)

În aceeași ordine de idei, cercetătorii descoperă și alte deosebiri între traduceriile celor doi maeștri: la Irina Mavrodin întâlnim frecvent frazarea textului, transformarea unui enunț în alte două, separate, sau nivelul paraverbal, al pauzelor cerute de original sau de anumite semne de punctuație, ceea ce nu are loc în traducerea lui Gellu Naum:

Un des traits de la vraie intelligence est de ne pas laisser ses pensées s'abattre du chemin des hommes communs. (original)

Una din trăsăturile adevăratei inteligențe este să nu îți lași gândurile să se abată de pe făgașul umblat de oamenii comuni. (traducere Naum)

Iată în ce constă ceea ce numim adevărata inteligență: dacă vrei să fii primit și respectat, ideile tale trebuie să corespundă cu cele ale oamenilor ordinari. (traducere Mavrodin)

Chez les caractères hardis et fiers, il n'y a qu'un pas entre la haine contre eux et l'acharnement contre les autres. (original)

La caracterele îndrăznețe și mândre nu este decât un pas între mânia împotriva lor și înverșunarea împotriva celorlalți. (traducere Naum)

Caracterele brave și orgolioase pot provoca ura celor din jur, fiind la un pas de răscularea contra întregii lumi. (traducere Mavrodin)

Dans le siècle où l'on vit, il faut faire exactement le contraire que les autres attendent de toi. (original)

În veacul în care trăiești, trebuie mereu să faci exact invers decât așteaptă ceilalți să faci. (traducere Naum)

În ce secol trăim! Pentru a te menține la suprafață, trebuie să inversezi absolut așteptările celorlalți de la tine! (traducere Mavrodin)

Deosebirile menționate în exemplele de mai sus rezultă, în definitiv, din unghiurile de vedere diferite ale celor doi asupra misiunii traducătorului. În timp ce Irina Mavrodin este nu doar un traducător, ci și un teoretician al traducerii, Gellu Naum se concentrează doar asupra activității de traducător, considerând că astfel își exprimă marele respect pentru "prima sursă". Probabil, au dreptul la existență ambele abordări, pentru cititorul beneficiar al operelor traduse contând mai mult trăirile interioare propriu-zise în urma

lecturării, și mai puțin teoretizările pe marginea modalităților de asigurare a acestor trăiri.

Apariția unor istorii clasice ale societății umane într-o nouă traducere marchează, fără îndoială, o epocă inedită în percepția literaturii.

Traducerea este cea care face punți nu numai între popoare, ci și între epoci, transplantând idei, mesaje, sentimente, aspirații din trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat în solul modernității, străin în esență. De măiestria traducătorului depinde dacă planta rară a inspirației va prinde rădăcini și va da rod în acest sol. (Mavrodin 135)

Riscurile eșecului sunt reale, însă ceea ce face să merite încercarea este actualitatea operei clasice. Or, în cazul romanului *Roșu și Negru*, actualitatea este la suprafața înțelegerii.

Deși în activitatea sa literară, dar și dincolo de aceasta, a demonstrat clar că este un iscusit analist social, ceea ce, de multe ori, i-a permis să anticipeze, în cele mai bune tradiții ale clarviziunii, evenimente, procese și fenomene, se pare că Stendhal, totuși, nu a conștientizat până la capăt amploarea și impactul pânzei sale epice. În caz contrar, nu ar fi afirmat, mai în glumă, mai în serios, că va fi prețuit la adevărata sa valoare abia în 1935, adică la mai bine de o sută de ani de la apariția romanului său. Iată, însă, că și la început de secol XXI fenomenul arivismului nu numai că este prezent în viața societăților umane, dar mai și evoluează vertiginos, luând forme dintre cele mai exacerbate, la care sârmanul Julien Sorel poate că nici nu a visat. Cu regret, profețiile literare ale lui Stendhal, devenite accesibile tuturor datorită numeroaselor traduceri, se adevăresc întru totul în epoca pe care o parcurgem, fiind astăzi mai actuale și mai pline de învățăminte ca niciodată. Omenirea rămâne doar să ia aminte și să tragă concluziile de rigoare, dacă, bineînțeles, nu și-a pierdut definitiv capacitatea de a-și înțelege și aprecia clasicii după merite.

Bibliografie

Mavrodin, Irina, *Poietica și poetica*, București, Univers, 1982; ed. 2, Scrisul Românesc, 1998.

Mavrodin, Irina, *Stendhal. Scriitură și cunoaștere*, București, Albatros, 1985.

Problèmes traductologiques

Texte de referință

Stendhal, *Le Rouge et le Noir*, Paris, LGF – Livre de Poche, 1997.

Stendhal, *Roșu și Negru (Cronica anului 1830)*, București, Ed. Pentru Literatura Universală: colecția *Clasicii Literaturii Universale*, 1968 (traducere de Gellu Naum).

Stendhal, *Roșu și Negru*, București, Ed. Corint: colecția *Clasici ai literaturii universale*, 2014 (traducere de Irina Mavrodin).